

Задорожний Б.Ю.

*Рада адвокатів Київської області,
секретар Комітету захисту професійних прав адвокатів
та реалізації гарантій адвокатської діяльності
м. Київ*

СУТНІСТЬ ОBOB'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Німецький філософ Іммануїл Кант у своїй праці «Критика практичного розуму» («Kritik der praktischen Vernunft», 1788) риторично констатував: «Обов'язок! Ти піднесене, велике слово, хоча в тебе немає нічого приємного, що б тішило людей, ти вимагаєш підпорядкування...; ти лише встановлюєш закон, який мимоволі проникає в душу» [1, с. 413].

Конституційне унормування обов'язків держави доводить, що держава в імперативному порядку зобов'язана здійснювати свою діяльність відповідно до затверджених «загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля» (ст. 85 Конституції України) і в рамках національних інтересів.

Отже, держава зобов'язана формувати концептуальну стратегію розвитку суспільства і здійснювати свою діяльність у контексті цієї стратегії, реалізація якої передусім здійснюється з урахуванням потреб та інтересів суспільства і держави.

У сфері економічних відносин держава зобов'язана забезпечувати реалізацію такої функціональної діяльності, як регулятивно-організаційна, прогностично-програмна та інші.

Розглянемо сутність обов'язку держави в аспекті здійснення нею регулятивно-організаційної діяльності в сфері економічних відносин. Термін «регулювати» означає «впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей; зменшуючи або збільшуючи швидкість, величину і т. ін., досягати потрібної сили, належного ступеня вияву чого-небудь» [2, с. 480]. Отже, цей термін розкривається через семантичну сутність низки складових.

Державне регулювання у сфері економіки є багатоаспектним і здійснюється:

а) по-перше, засобом правових (встановлення, санкціонування, зміни, скасування нормативно-правових актів, що зумовлюють створення оптимальних умов для розвитку виробництва, торгівлі, видобувної галузі, транспортного сполучення та ін.) форм. Наприклад, Закон встановлює державну монополію «на залізничний транспорт, національні поштові мережі та мережі телекомунікації, використання ядерної енергії, виробництво радіоактивних продуктів, зброї, вибухових і біологічно сильнодіючих речовин (ч. 4 ст. 18 Конституції Болгарії від 13 липня 1991 р.). «Організація державного управління регулюється законом» (ст. 114 Конституції Республіки Хорватія від

22 грудня 1990 р.). Отже, сучасні держави засобом нормативного регулювання активно втручаються в сферу економіки;

б) по-друге, держава зобов'язана забезпечити виробництво суспільних благ, їх реалізацію, що передбачає доведення відповідних благ до споживача;

в) по-третє, держава зобов'язана організовувати та здійснювати закупівлю економічних благ (товари, послуги), необхідних для щоденного забезпечення потреб держави і територіальних громад [3, с. 214]. Наразі Україна замість «паперових» державних закупівель запровадила формат «Прозорро», тобто систему електронних державних закупівель [4], завдяки чому вдалося зменшити рівень корупції у цій сфері господарської діяльності держави [5, с. 82];

г) по-четверте, держава зобов'язана справляти податки, зокрема й для трансфертних виплат (субсидія, соціальне страхування, субвенції та ін.);

ґ) по-п'яте, держава зобов'язана забезпечити конкурентоспроможне середовище для всіх господарюючих суб'єктів;

д) по-шосте, держава зобов'язана урегульовувати різного роду «економічні» проблеми, що пов'язані з ризиками перевиробництва, корупцією, погіршенням інвестиційного клімату в державі та ін.

Економісти пояснюють необхідність втручання держави в сферу економіки, так званими «відмовами ринку», під якими розуміють «небажання або неспроможність ринку задовольнити потреби суспільства чи окремих груп індивідів ринковою економічною системою» [6, с. 511]. Отже, необхідність втручання держави в сферу економіки є вимушеним кроком, оскільки держава відповідає за виробництво суспільних благ і забезпечення ними суспільства.

Обов'язок держави здійснювати вплив на економіку є очевидним, проте він має бути домірним, тобто мати правильне пропорційне співвідношення, оскільки «економічні відносини» своєю чергою тісно пов'язані із законами природи, які не підвладні волі держави. Вплив держави на сферу економіки здебільшого має адміністративний вияв, що полягає в обмеженні економічної свободи суб'єктів господарювання (як-от, заборона здійснювати певні види економічної діяльності (виробництво наркотиків, ядерного палива та ін.); надання дозволів на ліцензійні види діяльності; застосування стимулів, заохочень чи покарань; цільове фінансування секторів господарювання (підприємництво, домогосподарювання); державне замовлення, вирішення питань імпорту (встановлення/скасування мита, пільг).

Отже, сутність обов'язку держави в аспекті здійснення нею регулятивно-організаційної діяльності в сфері економічних відносин полягає в імперативній необхідності організації виробництва на основі визнання і захисту різних форм власності, підприємницької діяльності шляхом належного законодавчого регулювання окреслених питань, укладення різного роду договорів, в тому числі й міжнародних, а також у створенні сприятливих умов для ефективного функціонування національної ринкової економіки, а також у вирішенні соціально-економічних проблем, організації і забезпеченні безперервного виробництва якісних суспільних благ і задоволенні ними суспільства.

Держава зобов'язана здійснювати комплекс заходів у контексті реалізації нею прогностично-програмної діяльності в сфері економічних відносин. Ними є: запобігання інфляційним процесам шляхом подолання бюджетних дефіцитів, недопущення зростання грошової маси, збільшення державних золотовалютних запасів, прогнозування державних закупівель, коригування облікової процентної ставки та ін. Конституція Кіпру від 16 серпня 1960 р. зобов'язує державу здійснювати прогноз фінансових активів і пасивів, способи вкладення державних активів, перспективну активність виконання державних фінансових зобов'язань (ч. 3 ст. 167). Таким чином, вбачається, що сутність обов'язку держави в аспекті здійснення нею прогностично-програмної діяльності в сфері економічних відносин об'єктивується шляхом визначення, передбачення характеру та окреслення особливостей розвитку економічних явищ і процесів і вбачається в прогнозуванні і програмному спрямуванні економічного розвитку держави відповідно до національних інтересів, потреб і вимог суспільства.

Соціальна цінність конституційних обов'язків Української та європейських держав в сфері економічних відносин вбачається в тому, що їх конституційне закріплення покликане змусити державу «працювати» в національних економічних інтересах суспільства, створювати належні умови праці, робочі місця, сприяти вільній і добросовісній конкуренції в економічній сфері, матеріальному забезпеченню членів суспільства, системно забезпечувати повну та безперешкодну реалізацію ними своїх підприємницьких навиків, розвивати конкурентноспроможну економіку.

Отже, держава зобов'язана погодитися, що її втручання в економіку має бути домірним, виваженим і дозованим, оскільки у цій сфері суспільних відносин «працюють» свої «економічні закони», системне нехтування якими призведе до економічної кризи і як наслідок – політичного ослаблення держави, тому сутність обов'язку держави у сфері економічних відносин полягає у створенні сприятливого правового регулювання для конкурентного розвитку економіки і розумному наступному обмеженні її впливу на ці відносини.

Список використаних джерел:

1. Кант И. Критика практического разума / И. Кант. В 6 т. М.: Мысль, 1965. Т.4. Ч. 1 544 с.
2. [Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка. Т. 7.](#)
3. Задорожний Б. Ю. К вопросу о действенности антикоррупционного законодательства в Украине: проблемы законодательства и практики // Актуальные проблемы гражданского права. 2018. № 1 (11). Минск: Международный унив-т «МИТСО», 2018. С. 213 – 220.
4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922 – VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 9. Ст. 89.
5. Задорожний Б. Ю. Державні закупівлі: до питання про конституційний обов'язок держави захищати конкуренцію у підприємницькій

діяльності // Сучасне право України: здобутки та перспективи [збірник матеріалів міжвузівської студентської науково-теоретичної конференції, Київський університет туризму, економіки і права, м. Київ, 02 жовтня 2018 р. С. 79 – 82.

6. Економічна теорія: Політекономія / За ред. В. Д. Базилевича. К.: Знання: Прес, 2008. 719 с.